

დასაქმების პრობლემები მონოინდუსტრიულ ქალაქებში

ადგილობრივი დილემა თუ სახელმწიფოებრივი პრობლემის ინდიკატორი?

ანა დიაკონიძე

თეორიული დამოკიდებულება დასაქმებისა და ექსტრაქტივიზმისადმი

ეს სტატია „ექსტრაქტივიზმის“ თეორიულ კონცეფციას განიხილავს. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ეს კონცეფცია მხოლოდ საქართველოს მონოინდუსტრიული ქალაქის (ჭიათურის) და არა მთელი სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური რეალობის აღმნიშვნელად გამოიყენება. ეს იმის ბრალია, რომ საქართველოს საერთო ეკონომიკა „ექსტრაქტული რეჟიმის“ კლასიკურ განსაზღვრებაში არ ჯდება. გელერტის (Gellert, 2010) შეხედულებით, ექსტრაქტული რეჟიმი ორი ძირითადი მახასიათებლით განისაზღვრება: 1) ბუნებრივი რესურსების მოპოვება მნიშვნელოვან საფუძველს აყალიბებს ღირებულების წარმოსაქმნელად და დასაგროვებლად; 2) ექსტრაქტული რეჟიმი ზრდისა და დაგროვების მდგრადი ეკონომიკური და პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც კრიზისებს გაუძლებს და ათწლეულების თუ არა, წლების მანძილზე მაინც გასტანს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს არ გააჩნია არცერთი აღნიშნული მახასიათებელი, ექსტრაქტივიზმი მნიშვნელოვანი ფენომენია მის მონოინდუსტრიულ ქალაქებში. შესაბამისად, ეს სტატია მიზნად ისახავს, რომ ეს კონცეფცია მონოინდუსტრიული ქალაქების კონტექსტში მოაქციოს და ქვეყნის განვითარებაში „ექსტრაქტივისტული“ პრაქტიკის პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობა განიხილოს.

„მომპოვებლურ“ და „მწარმოებელ“ მდგომარეობათა დიქტომია, როგორც ეს თავდაპირველად გუდინასმა¹ (Gudynas E. Extractivisms –

1 Gudynas E. Extractivisms – Tendencies & Consequences, <http://gudynas.com/wp-content/uploads/GudynasExtractivismsTendenciesConsequences18.pdf>

Tendencies & Consequences 2016) შემოგვთავაზა, განსაკუთრებულად პოპულარული გახდა ბოლო ათწლეულში. მათ შორის პირველი ძირითადად ბუნებრივი რესურსის მოპოვებასა და მის ექსპორტს ეყრდნობა, მეორე კი, ამ რესურსების იმპორტიორთა ქსელია, რომლებიც ამ რესურსს შემდგომში სხვადასხვა საქონლის საწარმოებლად იყენებენ. ასეთი მიდგომა, ამავე დროს, სამყაროს შემდეგნაირ დაყოფაზე მიანიშნებს – „განვითარებად სამხრეთად“ (პერიფერია) და „განვითარებულ ჩრდილოეთად“ (ცენტრი), ამ ორს შორის ნეოკოლონიური ურთიერთობის შენარჩუნებით. თუმცა, ეს დიქტომია მოგვიანებით რამდენიმე ავტორმა გააკრიტიკა იმ მოსაზრებით, რომ ეს მოდელი მეტისმეტად გამარტივებულია, ვინაიდან „ექსტრაქცია“ (მოპოვება) „ჩრდილოეთშიც“ ხდება, წარმოება კი, „გლობალურ სამხრეთშიც“ (Killoran-McKibbin and Zalik 2016). ეს ავტორები გამოყოფენ „ნეოექსტრაქტივიზმის“ კონცეფციას – გუდინასის მიერ დამკვიდრებულ ტერმინს² (Gudynas E. Extractivisms – Tendencies & Consequences 2016), რომელიც იმის აღმნიშვნელია, რომ სახელმწიფო ექსტრაქტივიზმის მეშვეობით მოპოვებულ და დაგროვილ რესურსებს განვითარების მიზნით იყენებს. ამ მიმართებით შესაძენვია ლათინური ამერიკის ხელისუფლებათა სტრატეგია, როდესაც მათ ბუნებრივი რესურსების მომპოვებელი კომპანიებისათვის გადასახადების გაზრდა გადანყვითეს, რათა სოციალური პროგრამებისათვის ფინანსური რესურსების მობილიზება მოეხდინათ (Killoran-McKibbin and Zalik 2016). ადრეულ პერიოდში ექსტრაქტივიზმის ლეგიტიმაცია იმ მტკიცებას ეფუძნებოდა, რომ მოპოვებას, სადავო ტერიტორიებზე არსებული რეჟიმების ადგილობრივი ჯგუფების მიერ ხშირი მითვისებისა და კერძო დაგროვების მაღალი მაჩვენებლის მიუხედავად, საზოგადოებრივი სიკეთე მოაქვს (Gellert 2010). ნეოექსტრაქტივიზმის კონცეფციის წარმოშობამ ეს აზრი კიდევ უფრო გაამყარა იმის გათვალისწინებით, რომ სახელმწიფო იმის პირობას იძლეოდა, რომ შემოსავლებს მხოლოდ და მხოლოდ საზოგადოებრივი სიკეთისათვის, ანუ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის მოიხმარდა.

თუმცა, მრავალი ავტორის მტკიცებით, (ნეო)ექსტრაქტივიზმსა და განვითარებას შორის კავშირი ძალიან სუსტია და პერიფერიული სახელმწიფოები სტრუქტურულ შეზღუდვებს განიცდიან, რასაც შედეგად განვითარების მუდმივი ნაკლებობა და უთანასწორობის ზრდა მოაქვს (Mahoney, 2003).

2 <http://postdevelopment.net/wp-content/uploads/2016/10/NewExtractivism10ThesesGudynas10.pdf>

ამის უმთავრესი მიზეზი ის არის, რომ მომპოვებლობით პრაქტიკაზე მეტისმეტ დაყრდნობას ეკონომიკის დივერსიფიცირებისა და რესტრუქტურისაციისათვის სიკვთე არ მოაქვს. ექსტრაქტული საწარმოები, უპირველეს ყოვლისა, ნაკლებ კვალიფიცირებული მუშახელის მოთხოვნას ზრდიან და გარკვეულ ზომამდე ზღუდავენ კიდევ ინდივიდუალური საგანმანათლებლო მიღწევის ხელშეწყობას³ (Hajkowicz, Land Use Policy, 2009). კვალიფიცირებული მუშახელის არარსებობა, მეორე მხრივ, აფერხებს სხვა უფრო ნაყოფიერად მომუშავე სექტორების ზრდას. ამრიგად, მაშინაც კი, თუკი რესურსები ექსტრაქტივიზმისგან წარმოიქმნება, ეს უკანასკნელი, სახელმწიფოსაგან სტრატეგიული ჩარევის გარეშე, ყოველთვის განვითარებას არ ემსახურება. ამ სტატიის დარჩენილი ნაწილი ამ თეორიულ ჭრილში აღწერს ჭიათურაში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ რეალობას და ამ თვალსაზრისით, ადგილობრივ შეხედულებებს განვითარების შესახებ, საერთაშორისო გამოცდილების ფონზე განიხილავს.

შრომის ბაზარი ჭიათურაში – მონოინდუსტრიული ქალაქის სამწესხარო რეალობა

ჭიათურა პირველ სამრეწველო ქალაქად ითვლება საქართველოში. ამ მხარეში მანგანუმის აღმოჩენამ ქალაქსა და მის ურბანულ დასახლებად ჩამოყალიბებას დაუდო სათავე. შესაბამისად, მანგანუმის მოპოვება და წარმოება ამ პატარა ქალაქის წარსულისა და აწმყოს შეუცვლელი ნაწილია. ამ მხარეში სამთო მრეწველობა მისი აღმოჩენიდან მოყოლებული, ხან სახელმწიფოს ხელში იყო და ხანაც კერძო მფლობელობაში გადადიოდა. საბჭოთა პერიოდში მან სრული ნაციონალიზაცია განიცადა და 1990-იან წლებში მოხდა მისი პრივატიზება⁴ („მწვანე ალტერნატივა“ 2007). ამჟერად შპს „ჭორჭიან მანგანეზი“ (ჭმ) ძირითადი ოპერატორია და ის შპს „ქართულ-ამერიკული შენადნობების“ მფლობელობაშია⁵ („ნეტგაზეთი“ 2013).

3 S. Hajkowicz, Land Use Policy, 26 (2), 471-478 (2009) https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2018/16/e3sconf_iims2018_04008.pdf

4 <http://www.greenalt.org/webmill/data/file/publications/Privatizeba-Geo7.pdf>

5 <https://netgazeti.ge/news/21157/>

საბჭოთა კავშირის დროს აყვავებული სამრეწველო ქალაქი დღეს გაჭირვებისა და სიღატაკის ადგილად არის ქცეული. სოციალური მომსახურების სააგენტოს⁶ (სოციალური მომსახურების სააგენტო) 2018 წლის მონაცემების მიხედვით, ადგილობრივი მოსახლეობის 48.9% სოციალურ სამსახურს დახმარების თხოვნით მიმართავს. თუმცა ყველა ვერ სარგებლობს დახმარებით – ოჯახების ეკონომიკური სტატუსის შეფასების საფუძველზე, მთხოვნელთა მხოლოდ ნახევარი იღებს დახმარებას. რიცხვებში რომ გადავიყვანოთ, ამ ეტაპზე ჭიათურის მოსახლეობის 26.2% სარგებლობს მცირე სახელმწიფო სოციალური დახმარებით. ამრიგად, ადგილობრივი მოსახლეობის ერთი მეოთხედი შრომის ბაზრის გარეთაა დარჩენილი.

მუნიციპალურ დონეზე დასაქმების მაჩვენებლების არარსებობის პირობებში, შრომით ბაზარზე არსებულ სიტუაციაზე წარმოდგენას საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (Geostat) რეგიონული მონაცემები გვიქმნის. ამ წყაროს მიხედვით, იმერეთის რეგიონში (სადაც ჭიათურა მდებარეობს) დასაქმების მაჩვენებელი 2018 წელს 60.3% იყო. ეს რეგიონი უმუშევრობის დონით საქართველოში მესამე ადგილზეა (12.4%) შიდა ქართლისა (14.5%) და ქვემო ქართლის (15.3%) შემდეგ. იმერეთში, სადაც საქართველოს სამთო მრეწველობის ყველაზე დიდი წილია განთავსებული, უმუშევრობის ასეთი მაღალი მაჩვენებელი ამ მრეწველობის ეროზიასა და წარმოების დაბალ მოსწრებაზე მიუთითებს. საბჭოთა პერიოდთან შედარებით, ჭიათურაში მანგანუმის წარმოება რადიკალურად შემცირდა, ისევე როგორც ამ მრეწველობაში მომუშავე თანამშრომლების რიცხვი. შედარებისათვის უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა პერიოდში ქარხანაში 20,000 მუშა მუშაობდა. დღეს იქ მხოლოდ დაახლოებით 3,214 მუშალაა დასაქმებული. ქალაქში მომუშავე ორმოცამდე მცირე კოოპერატივის დამატების შემდეგ, სამთო მრეწველობის სექტორში ადგილობრივ დასაქმებულთა რაოდენობა დაახლოებით 3,500 პირს შეადგენს⁷ („ლიბერალი“ 2018).

სამთო სექტორში მიმდინარე სამუშაოები უმეტესწილად სარისკო და სიცოცხლისთვის საშიშია. EMC-ის მიერ ჩატარებული ბოლოდროინდელი

6 http://ssa.gov.ge/index.php?lang_id=&sec_id=1449

7 <http://liberali.ge/articles/view/33910/chiatura-da-jorjian-manganezi-sakhelmtsifo-mmartvelis-pir obeshi>

კვლევის (გვიშიანი და ჭუბაბრია, 2017) თანახმად, სამთო მრეწველობაში მოღვაწეობამ ადგილობრივ მოსახლეობაში თითქმის მემკვიდრეობითი ხასიათი შეიძინა და ეს მათ ცხოვრებას მრავალმხრივ განსაზღვრავს. კვლევამ აჩვენა, რომ სამთო სექტორში უსაფრთხოების ნორმებისა და რეგულაციების არარსებობისა და მოძველებული ინფრასტრუქტურის/სამუშაო სპეცტეფნიკის გამო, მუშებს ყოველდღიურად უწევთ სიცოცხლისთვის საშიშ სიტუაციებში ყოფნა. მუშებს ასევე არ გააჩნიათ დამცავი სპეცტანსაცმელი, რაც მათ საქმიანობას კიდევ უფრო სახიფათოს ხდის, რადგან მათ მუდმივად უწევთ სიცხესა და მტვერში მუშაობა. მიუხედავად იმისა, რომ სამუშაოებთან დაკავშირებული დაავადებები მძვინვარებს, მათი წვდომა სამედიცინო მომსახურებასა და სამედიცინო დაზღვევაზე, მეტისმეტად შეზღუდულია. მიუხედავად იმისა, რომ სამუშაო ადგილზე მოწყობილია პირველადი სამედიცინო დახმარების განყოფილება, ის მუშების საჭიროებებს ვერ აკმაყოფილებს, რადგან მას საბაზისო სამედიცინო ინფრასტრუქტურაც კი არ გააჩნია (გვიშიანი და ჭუბაბრია, 2017).

ჭიათურის მაღაროს მუშების წუხილის უმნიშვნელოვანესი პუნქტი ხელფასებს ეხება. ჭიათურელმა მუშებმა, ბოლო 5 წლის განმავლობაში, ანაზღაურების მომატების მოთხოვნით, რამდენიმე გაფიცვა მოაწყვეს. 2017 წელს საქართველოს სამთო-მომპოვებელ სექტორში საშუალო ხელფასი 1260 ლარი იყო⁸ (Geostat). მუშების თქმით, მათი ხელფასები საერთოდ არ შეესატყვისება იმ რისკებს, რომელთა წინაშეც მათ ყოველდღიურად აყენებთ სამსახურში წასვლა. გარდა ამისა, მუშებს ხშირად უფორმებენ „სტაჟირების ხელშეკრულებებს“, რაც ავტომატურად გულისხმობს უფრო ნაკლებ ანაზღაურებას და ისინი წლების განმავლობაში „სტაჟიორის“ სტატუსით მუშაობენ. წერილობითი სამუშაო ხელშეკრულებების არარსებობა კიდევ უფრო ამძაფრებს სიტუაციას, რის გამოც თანამშრომლებს თითქმის არ ეძლევათ საკუთარი ინტერესების დაცვის შესაძლებლობა. პროფკავშირების სისუსტე და საზოგადოებრივ დიალოგს მოკლებულობა მუშების შრომითი უფლებების დაცვას კიდევ უფრო ართულებს. ამრიგად, მძიმე სამუშაო პირობების მიუხედავად, ქარხანაში მუშაობა კვლავაც პრივილეგიად მიიჩნევა იმის გამო, რომ ქვეყნის ეკონომიკაში დასაქმების ალტერნატიული შესაძლებლობები საკმარისი არ არის (EMC, 2017).

8 <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/39/khelfasebi>

კიდევ უფრო სასტიკია დასაქმების პერსპექტივები სამთო სექტორის მიღმა. ეს პირველ რიგში, მოიცავს საზოგადოებრივ და სოციალურ სამსახურებს (ადგილობრივი ადმინისტრაცია, საბავშვო ბაღები, სკოლები, საავადმყოფოები და ამბულატორიები), ვაჭრობასა და სოფლის მეურნეობას. საზოგადოებრივი და სოციალური სამსახურები ჭიათურაში ოფიციალური დასაქმების ერთადერთ სხვა საშუალებას წარმოადგენენ, თუმცა ეს ძალიან მცირე მოცულობისაა და ძალიან დაბალი ბრუნვის კოეფიციენტის გამო, მასზე შრომითი მოთხოვნა არცთუ ისე დიდია.⁹

სოფლის მეურნეობა საქართველოში დასაქმების უმსხვილესი სექტორია: საქართველოს მშრომელთა 48% ოფიციალურად კლასიფიცირებულია, როგორც სოფლის მეურნეობაში თვითდასაქმებული¹⁰ (Geostat). აქ ძირითადად სოფლის ის მოსახლეობა იგულისხმება, რომელიც გარკვეული მიწის ფართობის მეპატრონეა და სოფლის მეურნეობაში შეაქვს წვლილი. რეალურად, ესენი შინამეურნეები არიან, რომელთა პროდუქტი მათი გამოკვებისთვისაც კი არ არის საკმარისი, რომ არაფერი ვთქვათ, შეზღუდული შემოსავლების გამო მათი მწირი გამომუშავების შესაძლებლობებზე. ადგილობრივი ადმინისტრაციის ცნობით, ჭიათურის ოჯახების უმეტესობა თავის გასატანად მესაქონლეობას მისდევს, ჰყავს გარკვეული რაოდენობით ფრინველი და ეწევა სოფლის მეურნეობას.

ვაჭრობა, დასაქმების სექტორთა შორის, ქვეყანაში სიდიდით მეორე ადგილზეა. ჭიათურაში ის სამუშაო ადგილების ძალიან შეზღუდულ რაოდენობას სთავაზობს მოსახლეობას. ეს, პირველ რიგში, მოიცავს რამდენიმე მცირე/სახელმწიფო საცალო მოვაჭრეს, რომელთაც ფილიალები აქვთ ჭიათურაში, ასევე ადგილობრივ მაღაზიებს, რომელთა მფლობელებიც, მართალია, ოფიციალურად მიკრომეწარმეებად კლასიფიცირდებიან, მაგრამ რეალურად წვრილ სავაჭრო ობიექტებს წარმოადგენენ და სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსით შინამეურნეობებისაგან დიდად არ განსხვავდებიან.¹¹ ამრიგად, მშრომელთა ორივე ჯგუფის (ფერმერები და გაყიდვებში დასაქმებული პირები) კლასიფიცირება ადგილობრივ პრეკარიატად შეგვიძლია.

9 ავტ. შენიშვნა: ინტერვიუ ჭიათურის მერიის წარმომადგენელთან, 2019.

10 საქართველოს სტატისკის ეროვნული სამსახური.

11 ინტერვიუ ჭიათურის მერიის წარმომადგენელთან, 2019.

ეს მოკლე მიმოხილვა მიუთითებს, რომ ადგილობრივი შრომის ბაზარი დაყოფილია „მძიმე“ და „ძალიან მძიმე“ სამუშაო ადგილებად. მუშები იძულებულნი არიან, არჩევიანი უნაყოფო სოფლის მეურნეობას, წვრილ ვაჭრობასა და მალაროში სიცოცხლისათვის საშიშ სამუშაო გარემოს შორის გააკეთონ. შესაბამისად, გასაკვირი არ არის, რომ ჭიათურის მოსახლეობა მცირდება: ხალხი უკეთესი მომავლის იმედით მიემგზავრება, როგორც თბილისში, ისე ქვეყნის საზღვრებს გარეთ. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, ჭიათურის მოსახლეობა ბოლო 25 წლის განმავლობაში მკვეთრად შემცირდა (42%-ით), 2019 წლის იანვრის მონაცემებით კი, 2019 წლის იანვარში იქ 39 000 მოსახლე ცხოვრობდა.¹²

ადგილობრივი შეხედულებები ალტერნატიულ განვითარებაზე

„ჯორჯიან მანგანუმი“ არა მარტო ჭიათურაში, არამედ მთელი ქვეყნის მასშტაბითაც ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი დამსაქმებელია. ადგილობრივი მცირე ბიზნესების მუშაობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მანგანუმის წარმოებაზე, რადგან „ჯმ“-ს მიერ გაცემული ხელფასები საფუძვლიანად ამყარებს ადგილობრივ ეკონომიკას. აღსანიშნავია, რომ მანგანუმის მოპოვებას დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის: ის ქვეყნის ექსპორტის 10%-ს შეადგენს¹³ (ქ. ჭიათურის საბაზო გეგმა, 2016).

თუმცა, ერთ დამსაქმებელზე ასეთი ძლიერი დამოკიდებულება მრავალი რისკის შემცველია. უპირველეს ყოვლისა, ეს მუშებს საკუთარი ინტერესების დაცვის საშუალებას ართმევს, რადგან არ არსებობენ კონკურენტები, რომლებსაც ისინი იმ შემთხვევაში მიმართავდნენ, თუ „ჯმ“ დამაკმაყოფილებელ პირობებს არ უზრუნველყოფდა. გარდა ამისა, ძლიერი ექსპორტის ორიენტაცია მრეწველობას დაუცველს ხდის საერთაშორისო ეკონომიკური შოკებისადმი (მაგ. მანგანუმის ფასის ვარდნა).

ხელისუფლებამ იცის ამ რისკების შესახებ, თუმცა ამტკიცებს, რომ ექსტრაქტივიზმს საზოგადოებრივი სიკეთე მოაქვს და „ჯმ“, როგორც ერთ-ერთი უმსხვილესი დამსაქმებელი ქვეყანაში, გადასახადების მნიშვნელოვანი

¹² იქვე.

¹³ <https://rm.coe.int/1680704a8b>

გადამხდელია. თუმცა, დრამატულად კლებადი მოსახლეობა და სიღატაკის და უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებელი იმაზე მიუთითებს, რომ სამთო მრეწველობით მოხვეჭილი სიმდიდრე ადგილობრივ განვითარებას ვერანაირად ვერ უზრუნველყოფს და ის ადგილობრივ მოსახლეობას მხოლოდ სიცოცხლეს უნარჩუნებს. საუბედუროდ, ჭიათურის ალტერნატიულ განვითარებაზე ბევრი არავის უფიქრია. ადგილობრივი ადმინისტრაციის თანახმად¹⁴, თითოეულ მუნიციპალიტეტს „განვითარების ხუთწლიანი გეგმა“ აქვს. ჭიათურა ამჯერად ამგვარი დოკუმენტის დამუშავების პროცესშია. ამ გეგმის მიხედვით, მოქმედების მთავარი სფერო ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის განვითარებაა: გზების რეაბილიტაცია, საკანალიზაციო სისტემა, პარკები და საცხოვრებელი სახლების ფასადები, შექმნილების დამონტაჟება, მრავალსართულიან შენობებში ლიფტების დაყენება და ა.შ.¹⁵

ამგვარად, ადგილობრივი განვითარების იდეა ძირითადად ინფრასტრუქტურული პროექტების გარშემო ტრიალებს. ეს, ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარებისადმი ზოგადი მიდგომის გათვალისწინებით, გასაკვირი არც არის. საქართველოს 2020 წლის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა¹⁶ (საქართველოს მთავრობის დადგენილება №400, 2014) სამ ძირითად მიზანს ისახავს: ა) კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობის განვითარება (ბიზნესის ხელშეწყობით, ექსპორტისა და საინვესტიციო კლიმატის მხარდაჭერით), ბ) ადამიანური კაპიტალის განვითარება და გ) ფინანსებზე წვდომის გაუმჯობესება. ამგვარად, ხელისუფლება ჰორიზონტალურ ინდუსტრიულ პოლიტიკას¹⁷ (Dani Rodrik, 2004) მიმართავს, როდესაც ბიზნესისა და ზოგადად კერძო სექტორის განვითარებისათვის ხელშემწყობ გარემოს, ეკონომიკის რომელიმე კონკრეტულ სექტორზე კონცენტრირების გარეშე ქმნის. „ჰორიზონტალური“ მიდგომა სრულიად განსხვავდება „ვერტიკალური“ ინდუსტრიული პოლიტიკისაგან, რომელიც, მართალია, მიუთითებს იმაზე, რომ „ხელშემწყობი გარემოს“ შექმნა, ანუ საკუთრების უფლებები, ხელშეკრულებითი ვალდებულებები და მაცროეკონომიკური სტაბილურობა საჭიროა, მაგრამ, ამასთან, არასაკ-

14 ინტერვიუ ჭიათურის მერიის წარმომადგენელთან, 2019.

15 იქვე.

16 http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/2020/saqartvelo_2020.pdf

17 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=617544

მარისი წინაპირობაა ეკონომიკის დივერსიფიცირებისათვის. გარდა ამისა, „ვერტიკალური ინდუსტრიული პოლიტიკა“ კიდევ უფრო აძლიერებს მთავრობის როლს კერძო სექტორის გარკვეულ სექტორებთან თანამშრომლობაში, რომლებსაც ზრდისა და ეკონომიკის ფართო მასშტაბით რესტრუქტურისაციის პოტენციალი აქვთ¹⁸ (Dani Rodrik, 2004).

ჭიათურაში ინფრასტრუქტურულ განვითარებაზე აქცენტი აშკარად „პორიზონტალური მიდგომის“ ნაწილია. რაც შეეხება ბიზნეს ინიციატივებს, რომლებიც ამ „ხელშეწყობ გარემოში“ უნდა აღმოცენდნენ, მათ მხარს უჭერს ერთობლივი სახალხო პროგრამა „ანარმოვ საქართველოში“¹⁹, რომელიც დაფინანსებას გამოყოფს ქვეყნის მასშტაბით ახლად წამოწყებული ბიზნესებისათვის და არსებული მენარმეებისათვის. ადგილობრივი ადმინისტრაციის თქმით²⁰, 2015 წლიდან მუნიციპალიტეტმა ამ სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში 40-მდე პროექტი დააფინანსა. ეს პროექტები ძირითადად მცირე ბიზნესებია, როგორიცაა: საკონდიტრო, სამკერვალო ატელიე, დიდი რაოდენობით სასტუმროები, ისევე როგორც მცირე კომპანიები, რომლებიც გადაამამუშავებელ ინდუსტრიაში არიან ჩართულები (პლასტმასის საწარმო, საკვების და ა.შ.). აგრეთვე, ამ ბოლო წლებში დიდი პოპულარობით სარგებლობს ჭიათურაში ტურიზმის განვითარების იდეა, ქალაქის კულტურული და სამრეწველო მემკვიდრეობის მთავარ სანახაობად გამოყენებით²¹ (Chiatura reference plan, 2016).

ამრიგად, ადგილობრივი და ცენტრალური ადმინისტრაცია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სამთო მრეწველობას ჭიათურაში, ხოლო კერძო სექტორის განვითარებას, ადგილობრივების მეშვეობით, მცირე ბიზნესის ინიციატივებს მიანდობს. თუმცაღა, ამ უკანასკნელმა ვერ შექმნა რაიმე ისეთი გამომგონებლური პროდუქტი ან სერვისი, რომელიც რეგიონს/ქვეყანას ეკონომიკური რესტრუქტურისაციისაკენ უბიძგებდა. როგორც აღვნიშნეთ, ეს ბიზნესები ძირითადად სავაჭრო და ტურისტულ სექტორებში კონცენტრირდებიან და უმეტესად დამატებით დაბალანაზღაურებად სამუშაო ადგილებს ქმნიან.

18 იქვე.

19 <http://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka>

20 ინტერვიუ ჭიათურის მერიის წარმომადგენელთან, 2019.

21 <https://rm.coe.int/chiatura-georgia-comus-reference-plan-english-version/168074818d>

რისი შემოთავაზება შეუძლია სახელმწიფო შრომის ბაზარს?

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, რეგიონში შეზღუდული სამუშაო ადგილების პერსპექტივების გათვალისწინებით, ჭიათურის მცხოვრებლებმა, სამუშაოს საძებნელად, სხვა ქალაქებს მიაშურეს (ძირითადად, დედაქალაქს). შესაბამისად, მეტად მნიშვნელოვანია იმის გამოკვლევა, თუ რის შეთავაზება შეუძლია მათთვის ეროვნულ შრომის ბაზარს? ასევე, როგორ გამოიყურება დასაქმების ლანდშაფტი საქართველოს დანარჩენ ნაწილში?

მსოფლიო ბანკის ბოლო წლიური ანგარიშის²² (World Bank Document, 2018) მიხედვით, საქართველო არ ქმნის იმდენ სამუშაო ადგილს, რამდენსაც მისი ეკონომიკური ზრდა მოასწავებდა. მთლიანი შიდა პროდუქტის წლიური 5.7%-იანი ზრდის მიუხედავად, დასაქმება 2005 წლიდან 2015 წლამდე მხოლოდ 0.29%-ით გაიზარდა, რაც გულისხმობს სამუშაოების ელასტიურობის 5%-იან ზრდას, რაც იმას ნიშნავს, რომ მშპ-ს ზრდის თითოეულ პროცენტზე დასაქმება მხოლოდ 0.05% -ით გაიზარდა. ეს მაჩვენებელი დასავლეთ ბალკანეთში 16% იყო, იმავე პერიოდის განმავლობაში ევროკავშირის ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში კი, – 32%. საქართველოში უმუშევრობის ზრდა პირველ რიგში იმით არის განპირობებული, რომ ეკონომიკური ზრდა მზარდი პროდუქტიულობით იყო გამოწვეული, და არა სამუშაო ადგილების ხელმისაწვდომობით. დასაქმება დიდ კომპანიებშია კონცენტრირებული. მიუხედავად იმისა, რომ მცირე და საშუალო საწარმოები რეგისტრირებული კომპანიების 70%-ია, მათი დასაქმების წილი რეგისტრირებულ ფირმებში მხოლოდ 11%-ს შეადგენს.

საქართველოში შრომითი ლანდშაფტი ეკონომიკის სექტორალურ ზემოქმედებას განიცდის. დასაქმება, ძირითადად, დაბალეფექტიან სექტორებში კონცენტრირდება, როგორიცაა სოფლის მეურნეობა, საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, საჯარო და სოციალური სამსახურები. მაღალი პროდუქტიულობის სექტორებმა (მაგ., ფინანსური შუამავლობა, ტელეკომუნიკაცია) ბოლო ათწლეულში ან მხოლოდ რამდენიმე სამუშაო ადგილი შექმნეს, ან მათი მასშტაბები ჯერ კიდევ მეტისმეტად მცირეა იმისათვის,

22 <http://documents.worldbank.org/curated/en/995521527068940160/pdf/126461-WP-P165644-PUBLIC-GeorgiaJDPrinting.pdf>

რათა დასაქმების ზრდაზე მნიშვნელოვანი ზემოქმედება მოახდინონ²³ (World Bank Document, 2018). საქართველოში წარმოების მაჩვენებელი საკმაოდ დაბალია და 2004 წლიდან სტაგნაციას განიცდის (მსოფლიო ბანკი, 2017). სამუშაო ადგილების შექმნის თვალსაზრისითაც, ის არცთუ ისე დინამიკური სექტორია.

რაც შეეხება მომსახურების სექტორს, აქ აშკარად შეიმჩნევა დადებითი ტენდენცია. კერძოდ, ეკონომიკური ზრდის ეტაპი, რომელიც 2005 წელს დაიწყო, მომსახურების სექტორის ზრდით იყო განპირობებული. 2006-2016 წლებში მომსახურების სექტორის მიერ დამატებული საშუალო წლიური ღირებულება 6% იყო. სოფლის მეურნეობის გარდა, ბოლო ათწლეულის განმავლობაში ყველაზე მეტი სამუშაო ადგილი კერძო მომსახურების სექტორმა შექმნა. აგრეთვე, უნდა აღინიშნოს, რომ იმავე პერიოდში საჯარო სექტორში დასაქმება შემცირდა²⁴ (საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი, 2016).

მართალია, კერძო სერვისის სექტორის სამუშაო ადგილების ზრდა მნიშვნელოვანი მიღწევაა, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ამ სამუშაოების ხასიათიც. უკანასკნელმა მრავალრიცხოვანმა კვლევებმა²⁵ (საქართველოს სოციალური მომსახურების სააგენტო, 2018) აჩვენა, რომ სამუშაოს მოთხოვნა, რაოდენობრივი თვალსაზრისით, დაბალი პროდუქტიულობის სამსახურებშია კონცენტრირებული. ამასთან, მწვავედ დგას მოთხოვნა მაღალი პროდუქტიულობის მქონე, მაღალკვალიფიციურ პროფესიონალებზე, თუმცა მათზე მოთხოვნა გაცილებით შეზღუდულია ნაკლებკვალიფიცირებულ მომსახურე მუშაკთა ჯგუფთან შედარებით. ამრიგად, შრომის მოთხოვნა პოლარიზებულია დიდი რაოდენობის დაბალი ხარისხის და შედარებით ნაკლები რაოდენობის მაღალი ხარისხის სამუშაოებს შორის. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ჭიათურის მუშები, სამთო სექტორში თავიანთი სამუშაო გამოცდილებით სამსახურის მოძიებას მოახერხებენ. უკეთეს შემთხვევაში, მათ შეუძლიათ ურბანულ პრეკარიატს შეუერთდნენ და დაბალი პროდუქტიულობის მომსახურეობის სექტორს გაუწიონ კონ-

23 იქვე.

24 საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი, 2016 წ. იხ.: <https://gfsis.org/files/library/pdf/2456.pdf>

25 საქართველოს სოციალური მომსახურების სააგენტო, ვაკანსიების მონიტორინგის კვლევა, იხ. http://ssa.gov.ge/files/01_GEO/PUBLIKACIEBI/FILES/angarishi.pdf

კურენცია სამუშაო ადგილების მოპოვებაში. მიუხედავად იმისა, რომ ამან შეიძლება გარკვეულწილად გააუმჯობესოს მათი მდგომარეობა (მაგალითად, სულ ცოტა, სამუშაოზე დაზიანების ან თუნდაც სიკვდილის რისკის შემცირებით), ეს მათ კეთილდღეობაში რაიმე თვისებრივ განსხვავებაზე არ მიანიშნებს.

ადგილობრივი განვითარებისადმი განსხვავებული მიდგომა?

უკვე ცხადი უნდა იყოს, რომ ჭიათურაში არსებული პრობლემები დიდწილად განპირობებულია საქართველოს ეკონომიკის ზოგადი მდგომარეობით. თუმცა, მართალია, რომ „მონოქალაქის“ სტატუსი დამატებით განზომილებას სძენს ეკონომიკის დივერსიფიცირების ისედაც რთულ ამოცანას.

მონოინდუსტრიული ქალაქების ეკონომიკურ გაფართოებას მრავალი კვლევა მიეძღვნა. მართალია, ეს ნაშრომი მიზნად არ ისახავს აღნიშნული ლიტერატურის სრულ მიმოხილვას, მაგრამ მასში წარმატებული დივერსიფიცირების ძირითადი მოდელის განსასაზღვრად, რამდენიმე თვალსაჩინო მაგალითია მოყვანილი. ორი ძირითადი არგუმენტი ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. მრავალი ავტორი ამტკიცებს, რომ მენარმეობის ხელშეწყობა უმნიშვნელოვანესია მხოლოდ ერთ ინდუსტრიაზე მიჯაჭვულობის თავიდან ასაცილებლად. თუმცა, როგორც ლუდესერი (Ludescher, 2009) ამბობს, ადამიანები, რომლებსაც აქვთ ბიზნესის წამოწყების ცოდნა და უნარი, ყველაზე ადრე მიდიან, რადგან მეტი შანსი აქვთ, რომ სხვა ქალაქებში მოიძიონ მაღალანაზღაურებადი სამუშაო. შესაბამისად, ის რეკომენდაციას უწევს ჩარევის ისეთ პროგრამებს, როგორიცაა ბიზნეს ცენტრების გახსნა, ბიზნეს მენეჯმენტის კურსების შეთავაზება და დაფინანსებაზე წვდომის გამარტივება. როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველო 2014 წლიდან ახორციელებს მენარმეობის ხელშეწყობის პროგრამას. „ანარმოვ საქართველოში“ ყველა ქართველი მოქალაქისათვის ღიაა, ვისაც რაიმე ბიზნეს იდეა აქვს. თუმცა, ცხადია, რომ ასეთი მექანიზმების არსებობას ბევრი არაფერი შეუცვლია არც ჭიათურაში და არც ქვეყნის სხვა ნაწილებში.

ყველაზე ცნობილი წარმატებული რეფორმის მაგალითი ქალაქის ეკონომიკური სტრუქტურის შეცვლის საქმეში, სახელმწიფოს აქტიურ როლზე და სახელმწიფოსა და ადგილობრივი ადმინისტრაციის შეთანხმებულ ძალისხმევაზე მიუთითებს. მაგალითად, სამთავრობო ინვესტიციამ რურში (გერმანია) შესაძლებელი გახადა სამრეწველოების ჩამოყალიბება, როგორცაა, მაგალითად, ახალი მობილური და კონკურენტუნარიანი ბიზნესები ავტომობილების ინდუსტრიაში, ისევე როგორც ზუსტი მექანიკის და ელექტროინჟინერული ინდუსტრიები. ასევე, პირობები შეიქმნა ტელეკომუნიკაციებისა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების დაჩქარებული განვითარებისთვის, რამაც გამოიწვია საგანმანათლებლო პროგრამების გადაკეთება. ამან ქალაქი რური ქვანახშირის მალაროს ქალაქიდან ეკონომიკურად ძლიერ ქალაქად გადააქცია. ლიტერატურაში ნახსენები კიდევ ერთი წარმატებული მაგალითია ფრანკფურტი – გერსტი. 1990 წლის ბოლომდე ის ჩამკვდარი ინდუსტრიული ტერიტორია იყო. 2000-იან წლებში ამ პატარა ქალაქში შეიქმნა ეროვნული ინდუსტრიული პარკი, რომელიც მონიწივე ტექნოლოგიების შემუშავებასა და კომერციალიზებაზე, ტექნიკური და ტექნოლოგიური ბაზისებისა და კვლევებისა და განვითარების პროექტების დანერგვაზე იყო ორიენტირებული. შედეგად, ინდუსტრიულ პარკში 22 ათასი სამუშაო ადგილი შეიქმნა (Oei et al., 2019).²⁶

ალბათ მეტად მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ პოსტსოციალისტური ქვეყნების მთავრობები ასეთივე მონდომებით ცდილობენ მონოპროფილური ქალაქების განახლებას. მაგალითად, 2014-2016 წლებში რუსეთმა 17 მილიარდი რუბლის ინვესტიცია ჩადო რამდენიმე მონოპროფილურ ქალაქში. ყურადღება განსაკუთრებით არის გამახვილებული აგროინდუსტრიულ კომპლექსში გადამამუშავებელი მრეწველობების განვითარებაზე, მიწის და უძრავი ქონების შეღავათიანი იჯარის გაცემასა და სესხებზე პროცენტის ანაზღაურებაზე იმ ინვესტორებისთვის, რომელთაც სურთ ამ ადგილას ინვესტიციის განხორციელება (L M Musina and M U Neucheva, 2018).²⁷

ამრიგად, ეკონომიკის დივერსიფიცირება სერიოზულ კოორდინირებას მოითხოვს საჯარო და კერძო სექტორებსა და ხელისუფლების სხვადას-

26 Oei Pao-Yu, Brauners H. & Herpich P. (2019) – “Lessons from Germany's hard coal mining phase-out: policies and transition from 1950 to 2018”, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14693062.2019.1688636>

27 <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/107/1/012132/pdf>

ხვა დონეებს შორის. მონოინდუსტრიული ქალაქის სამიზნედ ამოღება გადამწყვეტია და ხშირად ის მნიშვნელოვან პირდაპირ ინვესტიციებს მოითხოვს, ისეთს, როგორიცაა ძველი ინდუსტრიული საწარმოების ფართომასშტაბიანი რეაბილიტაცია, შემცვლელი წარმოების, ტექნოლოგიების პარკების შექმნა, სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებების ფილიალების გახსნა, სოციალური განვითარება, ტრანსპორტისა და სხვა ინფრასტრუქტურული განვითარება, ადგილობრივი მუშახელის აქტიური გადამზადება ახალ ადგილობრივად გასავითარებელ ინდუსტრიებში და ა.შ.

ცხადია, რომ როგორღაც უნდა მოხერხდეს ასეთი ტრანსფორმაციისთვის საჭირო რესურსების თავმოყრა. ამ მხრივ გასათვალისწინებელია ის, რომ ეკონომიკის დივერსიფიცირებაზე არსებული ლიტერატურა ძირითადად „ყოფილი მონოქალაქების“ შემთხვევებს შეისწავლის, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ „მონო“ სტატუსის განმსაზღვრელი ინდუსტრია აქ აღარ ფუნქციონირებს. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ მთავრობები სხვა სექტორისგან შექმნილ რესურსებს მათი მონოინდუსტრიული ქალაქების განახლებაზე ხარჯავენ. ამრიგად, მანგანუმის მიმდინარე მოპოვებას ჭიათურაში უპირატესობა აქვს. „ნეოექსტრაქციონისტის“ თვალთახედვით, ამ საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლები შეიძლება ეკონომიკური რესტრუქტურიზაციის დაფინანსების წყარო გახდეს. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ „ჯმ“ გადასახადების ნაწილს იხდის ადგილობრივ ბიუჯეტში, თუმცა ეს მხოლოდ მცირე ნაწილია და გადასახადების დიდი ნაწილი სახელმწიფო ბიუჯეტში მიდის. კომპანიის გადასახადის პროპორციის შესახებ, ადგილობრივი ბიუჯეტის მიმართ, ინფორმაცია საჭაროდ არ არის ხელმისაწვდომი.²⁸

არსებული რეალობა იმაზე მეტყველებს, რომ მანგანუმის მოპოვების შედეგად მიღებული შემოსავალი ჭიათურას სულაც არ ხმარდება და შეგვიძლია გამოვიცნოთ, თუ როგორ იყენებს მთავრობა „ჯმ“-ს მიერ გადახდილ გადასახადებს. საკამათოა ის საკითხი, მოხმარდება თუ არა ეს რესურსები ეკონომიკურ რესტრუქტურიზაციას. ახლა კი, მნიშვნელოვანი სწორედ ამ კამათის წამოწყებაა.

28 EMC-მ ამის შესახებ დამატებითი ინფორმაციის მოთხოვნით მიმართა სახელმწიფო საგადასახადო ორგანოს ხელმძღვანელობას, თუმცა, პასუხში ნათქვამია, რომ საგადასახადო ორგანო კომპანიის შესახებ კომერციულ ინფორმაციას ვერ გაამჟღავნებს.

ბიბლიოგრაფია

Dani Rodrik. 2004. Industrial Policy for the Twenty-First Century.

Community managed urban strategies in historical cities, *Chiatura reference plan*, 2016.

<https://rm.coe.int/chiatura-georgia-comus-reference-plan-english-version/168074818d>.

Gellert, Paul K. 2010. 'Extractive Regimes: Toward a Better Understanding of Indonesian Development'. *Rural Sociology* 75 (1): 28–57.

Gudynas E. 2016. *Extractivisms – Tendencies & Consequences*.

Hajkowicz, Stefan. 2009. 'The Evolution of Australia's Natural Resource Management Programs: Towards Improved Targeting and Evaluation of Investments'. *Land Use Policy* 26 (2): 471–78.

Killoran-McKibbin, Sonja, and Anna Zalik. 2016. 'Rethinking the Extractive/Productive Binary under Neoliberalism'. In *Handbook of Neoliberalism*, 46–58. Routledge.

L M Musina and M U Neucheva (2018), Role of the state in solving the environmental problems of the industrial monoprofile cities. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science.

Oei Pao-Yu, Brauners H. & Herpich P. (2019), *Lessons from Germany's hard coal mining phase-out: policies and transition from 1950 to 2018*.

World Bank Document (2018). *Georgia at Work: Assessing the Jobs Landscape*.

გვიშიანი და ჭუბაბრია (2017). EMC. „შრომის ინსპექტირების მექანიზმის შეფასება და დასაქმებულთა შრომითი უფლებების მდგომარეობა საქართველოში“.

„მწვანე ალტერნატივა“ (2007). „სახელმწიფო ქონების პრივატიზების პოლიტიკა ანუ „პრივატიზება ქართულად“.

„ნეტგაფით“ (22.04.2013). „ჭორჭიან მანგანებს“ ახალი მფლობელი ჰყავს“.

საქართველოს სოციალური მომსახურების სააგენტო.

საქართველოს სოციალური მომსახურების სააგენტო (2018), ვაკანსიების მონიტორინგი რეგიონულ შრომის ბაზრებზე.

„ლიბერალი“ (26.01.2018). სოფო აფციაური. „ჭიათურა და „ჭორჭიან მანგანები“ სახელმწიფო მმართველის პირობებში“.

თემის მიერ მართული ურბანული სტრატეგიები ისტორიულ ქალაქებში, ქ. ჭიათურის საბაზო გეგმა, 2016.

საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი (2016). *Structure of Unemployment and Structural Unemployment in Georgia*.

საქართველოს მთავრობის დადგენილება №400, 17.06.2014, ქ. თბილისი. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე.